

Jan Zabłocki

"La cultura nelle "Noctes Atticae"",
Maria Laura Astarita, Catania 1993 :
[recenzja]

Prawo Kanoniczne : kwartalnik prawno-historyczny 40/1-2, 310-312

1997

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

**Maria Laura Astarita, La cultura nelle «Noctes Atticae»,
Centro di studi sull'antico cristianesimo,
Università di Catania, 1993 ss.249.**

Wspaniałe encyklopedyczne dzieło *Noctes Atticae* Aulusa Gelliusa – antykwarysty z czasów cesarzy z dynastii Antoninów – jest wciąż przedmiotem wielu rozpraw filozofów, filologów czy prawników. Jakkolwiek Gelliusa zalicza się do zwolenników archaizującego kierunku zwanego frontonianizmem, to jednak interesował się on tą przeszłością, która dla współczesnych stanowiła punkt odniesienia i widział ją w perspektywie historycznej. Znalazło to wyraz w sposobie przedstawiania przez niego problemów z różnych dziedzin wiedzy. Z tego też względu *Noctes Atticae* są źródłem wiadomości nie tylko o treści dzieł autorów greckich i rzymskich, lecz także o formacji czy kulturze elit intelektualnych z połowy II wieku, w których kręgu obracał się Gellius. Wiadomości te wykorzystała Maria Laura Astarita pisząc monografię pt. *La cultura nelle «Noctes Atticae»*. Zawiera ona: oprócz *Sommario* (s.7–8), *Abbreviazioni* (s.9–11), *Premessa* (s.13–18) i *Introduzione* (s.19–34), pięć rozdziałów merytorycznych: *Gellio e le 'scienze letterarie'* (s.35–82), *Gellio e la filosofia* (s.83–118), *Gellio e le scienze giuridiche* (s.119–153), *Gellio e le altre scienze* (s.155–171), *Favorino e Frontone nelle Noctes Atticae* (s.173–199), oraz *Conclusioni* (s.201–206) i *Bibliografia* (s.207–213), także *Indici: Indice degli autori antichi* (s.217–239), *Indice onomastico* (s.241–246) i *Indice degli autori moderni* (s.247–249).

W części wstępnej (s.19 i n.) Autorka rozważa problem gatunku literackiego, sposobu korzystania z tekstów źródłowych przez Gelliusa i kompozycji *Noctes Atticae* oraz ich przeznaczenia. Jej zdaniem są one *un'opera miscellanea con caratteristiche proprie*, której nie można zaliczyć, ani do dzieł encyklopedycznych (s.20), ani antykwarycznych (s.22), lecz do literatury określanej za P. Steinmetz'em jako *belehrende Unterhaltung – unterhaltende Belehrung* (s.23), która spełnia *una funzione dichiaratamente culturale, destinata ad un pubblico professionalizzato* (por. s.34).

W rozdziale pierwszym, poświęconym literaturze pięknej, (s.37 i n.) Autorka ukazuje w porządku chronologicznym sylwetki 44 autorów, z których dzieł Gellius przytoczył większe czy mniejsze fragmenty. Zostały tu też omówione zagadnienia gramatyczne i językowe przedstawiane w *Noctes Atticae* oraz historyczne i ówczesne związki między kulturą grecką i łacińską.

W rozdziale drugim (s.83 i n.) zaprezentowanych zostało, również w porządku chronologicznym, tych 39 filozofów, których prace zostały wykorzystane przy pisaniu *Noctes Atticae*, a ponadto szereg świadectw biograficznych i anegdotycznych. Autorka znalazła w nim też miejsce na przedstawienie rozwoju myśli filozoficznej, a także omówienie kwestii fałszywych filozofów oraz postaw filozoficznych i funkcji, jakie spełniała filozofia.

W rozdziale trzecim dotyczącym jurysprudencji (s.119 i n.), podobnie jak w poprzednich, Autorka daje przegląd powoływanych w *Noctes Atticae* 24 jurystów wraz z krótkim przedstawieniem ich dzieł. Następnie ukazuje Gelliusa jako sędziego. Występował on w tej roli dwa razy. Na podstawie opisu obu przypadków Astarita wnioskuje, że zanim odbył on studia w Grecji, był już sędzią prywatnym, natomiast po powrocie ze studiów został sędzią *extra ordinem*. Wreszcie przedstawia wybrane zagadnienia prawne, którymi zajmował się Gellius (*comitia, senatus, rogatio, tribuni plebis*), a ponadto zastanawia się nad związkami filozofii i gramatyki z prawem.

W rozdziale czwartym przedstawiony został stosunek Gelliusa do różnych dyscyplin wiedzy (s.155 i n.): medycyny, geometrii, astronomii, fizyki i geografii.

Wreszcie, ostatni piąty rozdział pracy (s.173 i n.) Autorka poświęciła dwóm wybitnym osobistościom, które wówczas wśród elit intelektualnych odgrywały pierwszoplanową rolę, czyli Favorinusowi i Frontonowi. Wskazała przy tym na stosunek Favorinusa do literatury, języka, autorów greckich i łacińskich, a nadto na jego zainteresowania różnymi dziedzinami wiedzy, w tym zwłaszcza filozofią i prawem. Przy omawianiu sylwetki Frontona zwróciła uwagę, że choć jego wykładom na temat języka przysłuchiwał się kilkakrotnie Gellius, to jednak nie uważał go nigdy ani za swojego nauczyciela, ani za przyjaciela, zaś jego wypowiedzi, które przytoczył w *Noctes Atticae*, dotyczyły wyłącznie kwestii lingwistycznych. Astarita wskazała też na istotne różnice kulturowe między Frontonem a Gelliusem.

Spśród przedstawionych w *Noctes Atticae* wielu problemów Autorka podkreśliła zarówno te, które dotyczyły wyłącznie prawa, jak i te, które chociaż były rozpatrywane przez Gelliusa pod kątem gramatyki (s.149 i n), czy medycyny (s.161 i n.) stanowią jeszcze dzisiaj niezastąpione źródło poznania archaicznych instytucji prawa rzymskiego. Rozważania Astarity na temat różnorodnych zainteresowań Gelliusa są niezwykle ciekawe, choć wyciągane wnioski i formułowane oceny niekiedy zbyt pochopne, co może wynikać z niewłaściwej interpretacji bądź niezrozumienia interpretowanego tekstu. Ograniczę się tylko, celem ilustracji, do wskazania dwóch kwestii. Przy omawianiu sylwetek poszczególnych jurystów Autorka szerzej zainteresowała się Laeliusem Feliksem twierdząc, że problem identyfikacji tego, skądinąd nieznanego jurysty, ze sławnym, choć również bliżej nieznanym autorem *Institutiones* – Gaiusem pozostaje otwarty (s.131). Przytoczone fragmenty tych jurystów, dotyczące *lex Hortensia* (Gell.15,27,4 i G.1,3), treściowo są zbieżne, co jednak nie oznacza, że pochodzą od tego samego autora. Zbieżność ta może również świadczyć, że miały one wspólne źródło. Bliższa analiza innych rozwiązań, przyjętych przez Gaiusa (por. G.2,101) i Laeliusa Feliksa (por. Gell.15,27,1–3), prowadzi bowiem do wniosku, że tych autorów nie można identyfikować. Omawiając natomiast słynną dyskusję między Favorinusem a Sextusem Caeciliusem (Gell.20,1,10) Auto-

rka stwierdza, że Gellius nie wyraził swego zdania (s.147). W rzeczywistości nie poparł on rozumowania filozofa Favorinusa. Nie znaczy to jednak, że nie przedstawił własnego stanowiska. Skoro zaaprobował argumentację jurysty Sextusa Caeciliusa to tym samym zdaje się przyjął jego punkt widzenia (por. Gell.20,1,53).

Praca Astarity jest interesującym studium, godnym uwagi. Przedstawia bowiem nie tylko tło kulturowe i klimat epoki, w którym powstały *Noctes Atticae*, lecz także wskazuje na źródła, które Aulus Gellius wykorzystał przy pisaniu swojego dzieła.

Jan Zablocki